

มรดกพ่อขุนรามคำแหง ขยายความด้านที่ 3

จารึกด้านที่ 3 นี้ บรรจุข้อความยาว 27 บรรทัด ขอแบ่งข้อความตามลักษณะความสัมพันธ์ของเรื่องออกเป็น 6 ตอน และขอเสนอแนวการศึกษาดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1

3.1 “เมืองต้นนอนเมืองสุโขทัย มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว มีป่าหมากกลาง มีโรมันนา มีดินถาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก”

ข้อความระหว่างบรรทัดที่ 1-3 นี้ บอกให้ทราบว่า กำแพงเมืองของเมืองสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น เป็นเขตชุมชน มีตลาดขายของ มีที่ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ ด้วยมะพร้าวเป็นต้น และมีชุมชนยวักถุ ปุชนียสถานพอสมควร

ข้อที่น่าสนใจในตอนนี้ คือ เมืองต้นนอน-ตลาดปสาน-พระอจนะ-ปราสาท-หมากพร้าว-หมากกลาง-ดินถาน-บ้าน.

(1) เมืองต้นนอน หมายถึงทิศเหนือ เหตุที่เรียกทิศเหนือว่าเมืองต้นนอนนั้น เนื่องด้วยธรรมเนียมการนอนของไทยเดิม นิยมถือทิศ กล่าวคือ เวลานอนนิยมหันหัวไปทางทิศใต้ หันเท้าไปทางทิศเหนือ โดยถือว่าการนอนอย่างนี้เป็นสิริมงคล ถ้าหันหัวไปทางทิศอื่นจะไม่ใช่สิริมงคล โดยเฉพาะทิศตะวันตก เป็นทิศต้องห้าม คือห้ามนอนหันหัวไปทางทิศนั้น เพราะถือเป็นทิศผีตายหรือมรณะ ถ้านอนหันหัวไปทางทิศตะวันตกนั้นทางภาคอีสานเรียกว่า นอนคอย คือนอนแบบผี ถือเป็นเสียดังไร จึงไม่นิยมนอนหันหัวไปทางทิศนั้น ส่วนทิศตะวันออกนั้น แม้จะมีทิศต้องห้าม แต่ก็ไม่นิยมนอนหันหัวไปทางทิศนั้น เพราะจะเป็นการตรงข้ามกับการ นอนคอย อาจเกิดความไม่สบายใจได้ ด้วยเหตุนี้เอง สมัยโบราณ การปลูกบ้านปลูกเรือนจึงไม่นิยมปลูกขวางตะวัน คือไม่นิยมหันหน้าบ้านหลังบ้านไปทางทิศ

ตะวันตกหรือตะวันออก แต่นิยมปลูกตามตะวัน หรือหันหลังบ้านไปทางทิศใต้ หันหน้าบ้านไปทางทิศเหนือ เพื่อจะนอนหันหัวหันเท้าไปตามทิศที่ต้องการได้สะดวก ทั้งจะให้ได้รับอากาศดี เพราะหน้าบ้านหลังบ้านหันไปทางทิศทางของลม และเป็นการหลบแดดได้ดีด้วย

เนื่องด้วยมีธรรมเนียมถือทิศดังกล่าวนี้ ไทยเดิมจึงนิยมเรียกทิศใต้ว่า เบื้องหัวนอน เรียกทิศเหนือว่า เบื้องปลายคืน คนที่ไม่รู้จักธรรมเนียมนี้หรือธรรมเนียมอื่น จึงเรียกว่า “คนไม่รู้หัวนอนปลายคืน” และคนที่ไม่มีถิ่นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง เรียกว่า “คนไม่มีหัวนอนปลายคืน” ความนิยมดังกล่าวนี้ ยังคงมีอยู่ในหมู่คนชาวอีสานทราบเท่าทุกวันนี้ ในไตรภูมิภคดา เรียกทิศใต้ ทิศเหนือว่า “ด้านหัวนอน ด้านคืนนอน” บ้างว่า “ฝ่ายหัวนอน ฝ่ายคืนนอน” บ้างว่า “เบื้องหัวนอน เบื้องคืนนอน” อย่างในศิลาจารึกนี้บ้าง เช่น “ด้านหัวนอน พระสุเมรุราช อันอยู่ฝ่ายชมพูทวีป อันที่เราอยู่นี้ เทียรย้อมแก้วอินทนิล, ด้านคืนนอน พระสุเมรุราชฝ่ายอุตรกุรุทวีป มีพรรณเทียรย้อมทอง, ภาคเบื้องคืนนอน ชื่ออุตรมณฑล, แต่ปลายค่าคบ ฝ่ายคืนนอน ไปถึงค่าคบฝ่ายหัวนอน ได้ 800,000 วา” (ไตรภูมิภคดา. หน้า 697,717).

(2) ตลาคปสาน ข้อนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานอธิบายเพิ่มเติมไว้ท้ายตอนที่ 9 ในเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงว่า “คำว่า ปสาน ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หมายความว่า ตลาคอันมีร้านเป็นแถวติดต่อกัน” บางท่านอธิบายว่า “ปสาน=ตลาคมีห้องแถว ภาษาเปอร์เซียว่า บาซาร์” ที่อธิบายอย่างนี้ ดูเหมือนจะตีความคำ “ปสาน” ว่ามีความหมายอย่างเดียวกับ “ประสาน” ซึ่งหมายถึงการทำให้ติดกัน. ทำให้เข้ากันสนิท, เชื่อม, เข้าประจบกัน และดูเหมือนจะเทียบเสียง “ปสาน” กับ “บาซาร์” ว่ามีเสียงใกล้เคียงกัน จึงได้อธิบายไว้เช่นนั้น ข้อนี้ชวนให้เห็นว่า ตลาคสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้นมีห้องแถวอย่างไรในปัจจุบัน จะเป็นไปได้ตามนี้หรืออย่างไร น่าจะได้พิจารณากันต่อไป

มีทางที่น่าจะเป็นไปได้อีกทางหนึ่ง คือ ข้อว่า “มีตลาคปสาน” นี้ น่าจะเป็นสำนวนที่ถ่ายแบบมาจากบาลี อย่างในมิลินทปัญหา¹ ว่า อาปณา ปสาร์ตา โหนติ แปลว่า มีตลาคปसार คือมีตลาคเบ็คอยู่และในสมันตปาสาทิกา² ว่า นานาภณฺฑานา อเนกวิธึ อาปณิ ปสาเรนฺติ แปลว่า ปसारตลาคสินค้านานาชนิดจำนวนมากมายหลายตลาค หมายความว่า เบ็คตลาคชาย

1 มิลินทปัญหา.

2 สมันตปาสาทิกา ภาค. 3 หน้า 451

สินค้านานาชนิดจำนวนมากหลายหลายตลาด หากเป็นไปได้ตามนี้ คำ “ปสาน” ก็น่าจะเป็นคำเดียวกับ ปสาร ซึ่งตามปรกติศัพท์นี้ แปลว่า กลี้ออก, เขี้ย้ออก, กางออก, เมื่อดอกเรียงรายไว้ แต่ในศิลาจารึกนี้ ท่านจารึกตามเสียง มิได้จารึกตามมูลศัพท์จึงมีรูปเป็น “ปสาน” อย่างเดียวกับคำว่า “ไม้ทาน, บ่าทาน”: ในบรรทัดที่ 13 และ 25 คำที่ 3 นี้ ซึ่งท่านจารึกตามเสียง หากจารึกตามมูลศัพท์ ก็จะต้องจารึกว่า “ไม้ตาล, บ่าตาล” การเขียนคำที่มาจากบาลีสันสกฤต นั้น จะเขียนตามเสียงหรือเขียนตามมูลศัพท์ก็ตาม ดูเหมือนว่าสมัยโบราณจะถือว่าใช้ได้ทั้งนั้น จึงไม่สู้จะพิถีพิถันในเรื่องนี้เท่าไรนัก ขอให้ฟังเสียงแล้วรู้ความหมายก็เป็นพอ คำว่า “ปสาน” นี้ ใช้น่า “พสาน” ก็มี เช่นในมหาชาดิกคำหลวง (หน้า 187) ว่า “อันว่าพระโพธิสัตว์เสด็จในที่นั้นน ชันนถักคำพระราชกุมารให้อยู่ คู่ตั้งชายชายวาวว กักคำทัวให้ชากนนั้นน ทรหลากพสานโสกลแ”

(3) พระอจนะ ว่าตามรูปศัพท์คำ อจนะ หรือ อจนะ (บาลีว่า อจฺจนฺตา สันสกฤตว่า อจฺจนฺตา) แปลว่า การบูชา, การเซ่นสรวง พระอจนะ จึงหมายความว่าพระบูชา เห็นจะเป็นพระพุทธรูปที่มีคนเคารพบูชามากในสมัยนั้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาตรัสเล่าไว้ว่า “นอกกำแพงเมือง (สุโขทัย) ทางมุมตะวันตกเฉียงเหนือและไม่ไกลจากกำแพงนัก มีวัดสำคัญอยู่วัดหนึ่ง เรียกว่า วัดศรีชุม ในวัดนี้มีชั้นสำคัญ คือ วิหาร มีพระใหญ่ ก่อด้วยแลง เป็นพระมารวิชัย หน้าตักกว้าง 5 วา สูง 6 วา” (เที่ยวเมืองพระร่วง. หน้า 147) ซึ่งพระใหญ่ที่ปรากฏตามพระราชนิพนธ์นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบายเพิ่มเติมไว้ท้ายตอนที่ 9 ในเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงว่า “พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่วัดศรีชุม ตรงกับที่เรียกว่า พระอจนะ ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง”.

(4) ปราสาท หมายถึงพระปรางค์วัดพระพายหลวง เมืองสุโขทัย ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาตรัสเล่าไว้ว่า “ต่อจากวัดศรีชุมไปไม่ไกลนัก มีสถานอันหนึ่ง ซึ่งชาวเมืองสมัยนี้เรียกกันว่า วัดพระพายหลวงมีปรางค์ 3 ยอด เช่นที่วัดศรีสวาย แต่ทลายเสียแล้ว 2 หลัง ยังคงเหลือแต่หลังเดียวทำด้วยแลงก้อนใหญ่ ๆ มีลวดลายงามดีมาก รูปซุ้มข้างหลังปรางค์ที่พิมพ์มาติดไว้ในหนังสือเป็นพยานอยู่ว่า ลวดลายงามเพียงไร ภายในปรางค์นั้น หน้าตาเป็นอย่างเช่นข้างในปราสาทศิลาทั้งปวง มีพื้น มีฐาน

พระคิงคังทำด้วยศิลาแดง มีที่เป็นรางสำหรับรับน้ำสรงพระคิงคัง ไหลไปลงรวมทางราง ยื่นตรงออกมาข้างหน้า อันเป็นที่รองรับน้ำมรดกใช้ในพิธีพราหมณ์ ไซ้แต่รูปปรากฏจะเหมือน ที่วัดศรีสวาย ยิ่งกะเนได้ด้วยตาได้อีกว่า ทั้งทางสูงและทางกว้าง ยาว คู่จะปานกัน ลวดลายที่ ปรากฏก็เป็นไปทางเทศสถานที่เคยเห็นมาแล้ว บนยอดซุ้มหลังปรากฏนั้น มีรูปพระอินทร์ทรง ข้างเอราวัณ ของเหล่านี้ล้วนเป็นพยานว่า ที่นี้เป็นเทศสถานหรือโบสถ์พราหมณ์ แต่ปรากฏ ว่าได้แปลงเป็นวัดพระพุทธศาสนา เพราะมีอุโบสถอยู่ข้างหลังปรากฏทางทิศตะวันตก หน้า ปรากฏออกมา มีวิหารก่อ ทำนองเดียวกันกับวัดศรีสวาย แต่ที่นี้ต่อเชื่อมกันไม่สนิทเหมือน วัดศรีสวาย กับในตัวของปรากฏเองก็มีพระพุทธรูปยืน แกะด้วยไม้ ทั้งอยู่ในคูหาด้านตะวันตก อีกด้วย พระนั้นฝีมือแกะแสนจะโถม จึงเชื่อว่าเป็นของใหม่ ที่แปลงสถานนี้เป็นวัด ก็เชื่อว่า ได้แปลงในไม่ช้านัก ก็อย่างไร เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปตั้งค่ายอยู่ที่สุโขทัยและทำ พิธีถือน้ำนั้น ที่นี้คงยังเป็นโบสถ์พราหมณ์อยู่ ส่วนบ่อพระสยามภูวนาถที่เอาน้ำไปทำพิธีนั้นก็ น่าจะเป็นบ่อที่บ่อน้ำมีอยู่ใกล้ ๆ ปรากฏในวัดพระพายหลวงนี้ ก็คงจะเป็นโบสถ์พราหมณ์ใน เมือง (คือวัดศรีสวาย) แต่น่าจะเป็นที่นอกเมืองนี้มากกว่า เพราะอยู่ใกล้วัดศรีชุม” (เที่ยว เมืองพระร่วง หน้า 153-154) ซึ่งปราสาทที่กล่าวนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา คำรณราชนุกาภก็ได้ประทานอธิบายเพิ่มเติมไว้ท้ายตอนที่ 9 ในเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงว่า “ที่ กล่าวในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “ทางเมืองตีนนอน (ทิศเหนือ) เมืองสุโขทัยมีปราสาท” หมายความว่าปราสาทหินวัดพระพายหลวงนี้เอง กระบวนสร้างปราสาทหินวัดพระพายหลวง นี้เป็นแบบขอม และเมื่อได้ตรวจพื้นที่ เห็นมีแนวคูรอบ เป็นเขตที่ใหญ่กว่าที่อื่น จึงสันนิษ ฐานว่า ที่วัดพระพายหลวงนี้ เห็นจะเป็นตัวเมืองเดิมเมื่อครั้งขอมปกครอง ครั้นไทยตั้งเมือง สุโขทัยเป็นราชธานี จึงสร้างเมืองขึ้นใหม่ ใหญ่โตกว่าเมืองเดิม”

(5) หมากพร้าว - มะพร้าว, หมากกลาง - ชนุน ? (ดูข้อ 2.1 (2))

(6) ถิ่นถ่าน น่าจะให้คำอ่านว่า ถิ่นถ้าน ให้ตรงกับที่ปรากฏในคำจารึกตามเหตุ ผลที่กล่าวแล้วในข้อ 2.11 (5)

(7) บ้าน หมายความว่า หมู่บ้าน ดูคำอธิบายในข้อ 2.11 (6)